استفاده از نظریه مخروط افت در ارزیابی خطر سنگریزش در مسیر جاده چالوس (پل زنگوله ـ مرزن آباد)

نوشته: ندا قاضی پور *، علی ارومیهای **, ایمان انتظام ***، فرهاد انصاری *** و مرتضی پیروز ****

* دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران **گروه زمین شناسی مهندسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران *** گروه زمین شناسی مهندسی، سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور، تهران، ایران **** دانشکده زمین شناسی، دانشگاه تهران

The use of Cone-Fall Theory for Evaluation of Rock-Fall Hazard along the Chaloos-Road(Pol-e-Zanguleh – Marzan-Abad)

By: N. Ghazipour*, A. Uromeihy**, I. Entezam***, F. Ansari*** & M. Pirouz****

* Sciences and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran ** Dept. of Engineering Geology, Tarbiat Modares

University, Tehran, Iran *** Dept. of Engineering Geology, Geological Survey of Iran, Tehran, Iran **** Facaulty of

Geology, Tehran University

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۱۲/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۶/۰۴/۰۶

چکیده

ناپایداری دامنهها و ریزشهای سنگی همواره از خطرات اصلی در مسیر جادهها در مناطق کوهستانی بوده و جاده کرج – چالوس از این خطر مستثنی نیست. به منظور ارزیابی خطر سنگئریزش در مسیر راهها، روشهای متعددی وجود دارد که در این تحقیق از روش محاسبه مخروط افت استفاده شده است. در این روش، متناسب با ابعاد هندسی و شیب دامنه، نحوه حرکت سنگریزش و میزان گسترش و پراکندگی آنها در طول دامنه و در نهایت تأثیری که روی مسیر راه می گذارد، بررسی می شود. با استفاده از دادههای رقومی و با بهره گیری از نرم افزارهای تخصصی، مناطق مستعد سنگریزش در طول مسیر راه شناسایی شدند. خطر سنگریزش برای شیب دامنهها و برای دو زاویه بحرانی محاسبه شده و نتایج به صورت نقشههای پهنههای خطر سنگریزش ارائه شد. نتایج به دست آمده نشان می دهد که خطر سنگریزش رابطه مستقیمی با شیب دامنههای سنگی و شرایط تو پوگرافی آن دارد. همچنین نوع سنگ در گسترش و شکل گیری جابه جایی سنگ دیزشها نقش مهمی ایفا می کند.

كليد واژهها: سنگريزش، نظر به مخروط افت، استعداد سنگريزش، جاده چالوس، نايايداري دامنهاي

Abstract

Karaj-Chaloos Road is always considered as the most hazardous road due to rockfalls and landslide events. The road, located in the Central Alborz Mountains, is a vital route connecting Tehran and the southern part of Alborz to the northern part and the resort areas along the Caspian Sea. The aim of this paper is to study and evaluate the potential of rockfalls and landslides along the middle part of the route. The study area has a very complicated geological and geomorphological condition and many deep cuts were made along the road to provide a safe passage through the mountains. Since most of the slope instabilities along the road are of rockfall type, cone-fall theory proposed by Evans and Hungr (1993) was used to analyze and predict the rockfalls along the route. The results show that the potential of rockfall is directly related to morphology and higher for steeper slopes. Rock type and the geological structures of the slopes also influence the rockfall potential in the study area.

Keyword: Rockfall, Cone-fall theory, Rockfall potential, Chaloos-road, Slope instability.

1- مقدمه

خطر سنگ ریزش در مسیر راههای کوهستانی، همیشه مورد توجه پژوهشگران بوده است و در این زمینه، مطالعات زیادی انجام شده که میتوان به مطالعات (1998). Lied (1977) می توان به مطالعات (1998). Lied در دره یومیست ایالات متحصده و همچنین می توان به پژوهشهای Batterson et al. (2006) سنگ ریزش در کانادا اشاره کرد. در ایران نیز مطالعات پراکنده در ارزیابی بایداری مسیر راهها صورت گرفته که نمونه آن گزارش بررسی خطر سنگ ریزش ارائه شده توسط بلورچی و همکاران (۱۳۸۵) است.

استفاده از GIS در مطالعه سنگ ریزشها دارای دو مزیت عمده است. یکی، یافتن توان پنهانی شیبهای مستعد سنگ ریزش و دیگری، بر آورد بیشترین فاصلهای است که یک سنگ ریزش می تواند تحت تأثیر خود قرار دهد (Jabyedoff & Labiouse,2003). این مطالعه بر اساس روش مخروطی بنا شده و می تواند یکی از روشهای مناسب برای پیش بینی اولیه مناطق مستعد سنگ ریزش باشد. منطقه مورد مطالعه بخشی از جاده چالوس، حد فاصل پل زنگوله ـ مرزن آباد، به طول ۵۰ کیلومتر است. اهمیت مطالعه این بخش از جاده چالوس به دلیل ریزشهای مکرر که سالانه خسار تهای مالی و گاه جانی به همراه دارد، صورت گرفته است. بارشهای فصلی و وقوع زمین لرزه نیز در تشدید حرکات دامنه ای تأثیر قابل توجه دارند. شکل ۱ مسیر جاده چالوس در منطقه مورد مطالعه را نشان می دهد.

۲- زمینشناسی منطقه مورد مطالعه

رشته کوه البرز یک کمربند چینخورده- رانده در شمال ایران است که نتیجه دگرشکلی فعال بخشی از پهنه وسیع برخوردی اوراسیا- عربستان را تشکیل می دهد (Allen et al.,2000). منطقه مورد مطالعه در بخش میانی البرز مرکزی قرار دارد که از نظر ریختشناسی، این بخش از البرز بیشترین ناهمواریها و بلندترین ارتفاعات را به خود اختصاص می دهد. ساختارهای زمین شناسی نقش اساسی در شکل گیری ناهمواریهای سطح زمین دارند (بلورچی و همکاران، ۱۳۸۵).

از نظر زمین شناسی، دامنه گستر دهای از واحدهای سنگ شناسی پیش از پالئوزوییک تا عهد حاضر در منطقه رخنمون دارند. بر پایه اطلاعات ارائه شده در نقشه زمین شناسی مرزن آباد با مقیاس ۱۰۰۰۰:۱(سازمان زمین شناسی ۱۳۷۹)، ویژگیهای واحدهای سنگ شناختی منطقه به شرح زیر معرفی می شود (شکل ۱).

یر گامبرین: کهن ترین سنگهای منطقه به دو سازند کهر و سلطانیه محدود

می شود که پوشش گستردهای در بخشهای میانی منطقه دارند.

سازند کهر عمدتاً شامل ماسه سنگ، لای سنگ، کوار تزیت و میان لایههایی از شیل و دولومیت است. با توجه به مقاومت نسبتاً خوب میان لایههایی از شیل و دولومیت است. با توجه به مقاومت نسبتاً خوب RMR = 65-75)، این سنگها ارتفاعات بلند منطقه را تشکیل می دهند. علاوه بر سطوح لا یه بندی، سه سیستم در زه در ماسه سنگهای سازند کهر قابل اندازه گیری است که شرایط لازم را برای لغزش صفحه ای و واژگونی را در دامنه ها فراهم می کنند.

سازند سلطانیه در منطقه، عمدتاً شامل سنگهای دولومیتی با لایهبندی منظم ستبر تا میانVیه و حاوی دو سیستم درزه اصلی میباشند. استقامت سنگهای دولومیتی نیز خوب ($\sigma c = 110-130 \ MPa$ و RMR = 60-75) توصیف شده است. رخنمون این سازند در مسیر راه گسترش محدودتری نسبت به سازند کهر دارد. شکل ۲ نمونهای از دامنه به وجود آمده در سنگهای دولومیتی سلطانیه را نشان می دهد.

مزوزوییک: بیشترین بیرونزدگی نهشته های مزوزوییک متعلق به سازند الیکا است که در منطقه شامل سنگ آهک با لایه بندی منظم می باشد. سازندهای شمشک، دلیچای، لار، تیزکوه، و واحدهای سنگی کرتاسه بالا گسترش کمتری در طول مسیر راه دارند.

کواتر نو: نهشته های کواتر نر شامل نهشته های آبرفتی، واریزه ها، سنگ ریزشها و دیگر حرکات دامنه ای می شوند. با توجه به فعالیتهای زمین ساختی در منطقه و مورفولوژی تند دامنه ها و در نتیجه فرسایش پیوسته رسوبات، نهشته های

کواترنر گسترش محدود و کم دارند. بیشترین گسترش این نهشته ها در محدوده مکارود به سمت مرزن آباد است که عمدتاً شامل نهشته های آبرفتی درشت دانه با سیمان شدگی ضعیف می باشد.

٣- نظريه مخروط افت

یکی از روشهای متداول برای ارزیابی حرکت سنگریزشها استفاده از نظریه حرکت مخروطی واریزهها در طول دامنه است. این نظریه توسط (Evan & Hungr (1993) پیشنهاد شده و بر پایه این نظریه، حرکت بلوك سنگ از محل جدایش در طول دامنه به سمت افق پایین تر در فضای یک مخروط صورت می گیرد. نوک مخروط محل ایستای سنگ پیش از حرکت و قاعده مخروط، فضای قابل دسترس برای بلوک سنگ متحرک در قسمت یایین دامنه است. شکلهای ۴-الف و ۴-ب مخروط حرکت برای یک سنگ ریزش را نشان می دهند. زاویه ای که سطح مخروط با سطح افق در جهت شیب توپوگرافی میسازد زاویه بحرانی(φ) یا زاویه مخروط افت نامیده می شود. هرچه زاویه بحرانی بزرگ تر باشد، ابعاد مخروط افت گستردگی کمتر و حرکت بلوک سنگ به صورت متمرکز تربوده و در نتیجه خطر آفرینی سنگریزش بیشتر خواهد بود. در مقابل، با کاهش زاویه بحرانی، ابعاد مخروط افت و پراکندگی حرکت بلوک سنگ بیشتر خواهد شد. از عوامل مؤثر دیگر در حرکت سنگریزش، سرعت حرکت بلوک سنگ است که تابعی از ارتفاع دامنه می باشد. ارتفاع دامنه فاصله بین دو تراز رقومی یک دامنه در نظر گرفته می شود. سرعت حرکت بلوک سنگ میزان انرژی ذخیرهای (پتانسیل) و جنبشی را کنترل می کند.

در این تحقیق،برای محاسبه نحوه حر کت و بررسی میزان خطر پذیری سنگ ریزش، از نرم افرار این تحقیق،برای تهیه شده توسط (CONEFALL استفاده از نرم افزار فوق بر پایه داده های DTM DTM (Digital Terrain Model) DTM شد. نرم افزار فوق بر پایه داده های برنامه ریزی شده است. با به کارگیری این نرم افزار می توان بیشترین فاصله جابه جایی یک بلوک سنگ از محل جدایی خود در طول دامنه را تعیین کرد. زاویه مخروط افت که با φ در شکل φ نشان داده شده، زاویه ای است که بین سطح افق و خط مسیر حرکت از نقطه جدایی تا نقطه ایستی به وجسود می آید. زاویه مخسروط افت که با φ بازه ای در حسدود φ تا Saboyedoff & Labiouse (2003) در عناطق کو هستانی، این زاویه می تواند تا φ در جه نیز برسد. در هر نقطه از مسیر حرکت (برای مثال نقطه φ), اختلاف ارتفاع بین مخروط و سطح تو پوگرافی حرکت (برای مثال نقطه دارد. φ

سطح توپو گرافی ۵ – **بررسی و ارزیابی نتایج**

نتایج حاصله از بررسیها و تلفیق آنها با مشاهدات صحرایی همخوانی بسیار خوبی در ارزیابی خطر سنگ ریزشها در منطقه نشان می دهد. با مطالعه نقشه

که g نیروی گرانش زمین و V سرعت حرکت قطعات سنگ در نقطه X است. برای شناسایی اولیه و سریع مناطق دارای پتانسیل خطر سنگ ریزش شیبهای ۴۰ یا ۴۵ درجه و مناطــــق پر تگاهی در نقشـههای برداری توپوگــرافی به عنوان مخازن سنگ ریزشی در نظــر گرفته می شــوند (Jaboyedoff & Labiouse, 2003). با استفاده از دادههای رقومی توپوگرافی با مقیاس ۱:۲۵۰۰، نقشه شیب منطقه در بازههای با تقسیم بندی پنج درجهای تهیه شد. با توجه به کوهستانی بودن منطقه و تغییرات شدید ریخت شناسی، زاویه شیب مخروط افت برای دو حالت ۴۰ و ۴۵ درجه در نظر گرفته شد. زاویههای در نظر گرفته شده زاویه شیب میانگین دامنههای منطقه می باشد که در آنها پدیده سنگ ریزش رخ داده است. بر این مبنا محاسبه مخروط افت برای دو زاویه ۴۰ درجه به وسیله نرم افزار محاسبه مخروط افت برای دو زاویه ۴۰ درجه به وسیله نرم افزار محاسبه مخروط افت برای دو زاویه ۴۰ درجه و ۴۵ درجه به وسیله نرم افزار محاسبه مخروط افت برای دو زاویه ۴۰ درجه و ۴۵ درجه به وسیله نرم افزار محاسبه مخروط افت برای دو زاویه ۴۰ درجه و ۴۵ درجه به وسیله نرم افزار محاسبه مخروط افت برای دو زاویه ۴۰ درجه و ۴۵ درجه به وسیله نرم افزار ۲۰۰۵ مورت گرفت.

۴- پهنهبندي خطر سنگريزش

برای ارزیابی بهتر و دقیق تر خطر سنگ ریزش در مسیر راه، محدوده مورد مطالعه به سه منطقه تقسیمبندی شده و برای هر کدام از آنها تحلیل پهنهبندی خطر صورت گرفت. مناطق مورد بررسی به ترتیب از شمال به جنوب شامل: چهارگوش مکارود، چهارگوش دزبن و چهارگوش پل زنگوله هستند. شکل ۵ محدوده گسترش چهار گوشهای ذکر شده را نشان میدهد. اطلاعات مورد نیاز برای استفاده در تحلیل پایداری دامنه ها، از ۴۷ ایستگاه در طول مسیر برداشت شد که ۴ ایستگاه در چهار گوش مکارود، ۲۹ ایستگاه در چهار گوش دزبن و ۱۴ ایستگاه در چهارگوش یل زنگوله در نظر گرفته شد. مبنای انتخاب ایستگاهها و موقعیت آنها بر اساس مشاهدات صحرایی و همچنین بر اساس مناطقی بوده که بر اثر تحریک زمین لرزه ۸ خرداد ۱۳۸۳ کجور- فیروز آباد و یا دیگر عوامل در آنها یدیده سنگ ریزش اتفاق افتاده است. لازم به ذکر است که ۵۳ محل برخورد سنگ ریزش در مسیر راه ثبت شده و به عنوان نقاط شاهد در نظر گرفته شدهاند. موقعیت ایستگاههای برداشت نیز در شکل ۳ نشان شدهاند. با استفاده از نظریه مخروط افت و با به کارگیری نرمافزار CONEFALL و با بهره گیری از نرمافزار Arc GIS نقشه یهنهبندی خطر سنگریزش برای دو زاویه بحرانی ۴۰ درجه و ۴۵ درجه تهیه شد. نقشه نهایی یهنهبندی خطر سنگ ریزش در شکل ۶ ارائه شده است.

پهنهبندی خطر سنگ ریزش ارائه شده در شکل ۵ که بر روی نقشه تو پو گرافی ارائه شده است، می توان چنین بیان داشت که احتمال بروز خطر سنگ ریزش در چهار گوشهای پل زنگوله و مکارود احتمال بروز خطر به ترتیب کمتر می شود. علت اصلی این امر پیچیدگی خصوصیات ناهمواریهای سطحی (تو پوگرافی) در این مقطع از مسیر راه است. لازم به یاد آوریست که فعالیتهای زمین ساختی نقش مستقیمی در شکل گیری ارتفاعات و ریخت شناسی منطقه دارند.

نشان داده شده است. خطر سنگ ریزش در ماسه سنگهای سازند کهر در مقایسه با دیگر واحدهای زمین شناسی بیشتر است. احتمال بروز این خطر مقایسه با دیگر واحدهای زمین شناسی بیشتر است. احتمال بروز این خطر محدود به بریدگی مسیر راه نیست و در همه دامنههای محل رخنمون این سازند دیده می شوند. این مورد برای ماسه سنگهای سازند لالون نیز صدق می کند، هر چند این سازند گسترش کمتری در مسیر راه دارد. فراوانی خطر سنگ ریزش در سنگ دولومیتهای سازند سلطانیه و سنگهای کربناتی دیگر سازندها از جمله مبارک و روته بیشتر محدود به برید گیهای مسیر راه بوده و در محل عملکرد گسلها دیده می شوند. خطر سنگ ریزش در سنگهای بازالتی پرمین بالایی که در منطقه پل زنگوله رخنمون دارند، محدود به موقعیت گسلها و شکستگیهای اصلی است و تأثیر مستقیمی روی مسیر راه و پایداری

قابل ذکر است که عوامل متعددی در ایجاد سنگ ریزش دخالت دارند که می توان آنها را به دو مجموعه عوامل درونی و بیرونی تقسیم بندی کرد. مؤثر ترین عامل درونی ریخت شناسی سطح زمین یا ابعاد هندسی دامنه است که به همراه عوامل دیگر همچون ویژگیهای سنگ شناسی و ساختارهای زمین شناسی بیشترین تأثیر را در کنترل نوع و ابعاد سنگ ریزش دارند. از مجموعه عوامل بیرونی تأثیر نیروهای دینامیکی (زمین لرزه ها) و بارشهای جوی در مقایسه با دیگر عوامل بیشتر است. در اثر عملکرد زمین لرزه ۸ خرداد ۱۳۸۳ با بزرگای ۴/۳ در مقیاس ریشتر، سنگ ریزشهای زیادی در مسیر راه اتفاق افتاد که باعث خسارات جانی و مالی بسیار و بسته شدن مسیر راه برای سه ماه شد (بلورچی و همکاران،۱۳۸۵). همچنین تغییرات دما در طول سال و بارشهای فصلی سبب ایجاد سنگ ریزش همچنین تغییرات دما در طول مسیر راه می شود.

9- نتحهگیری

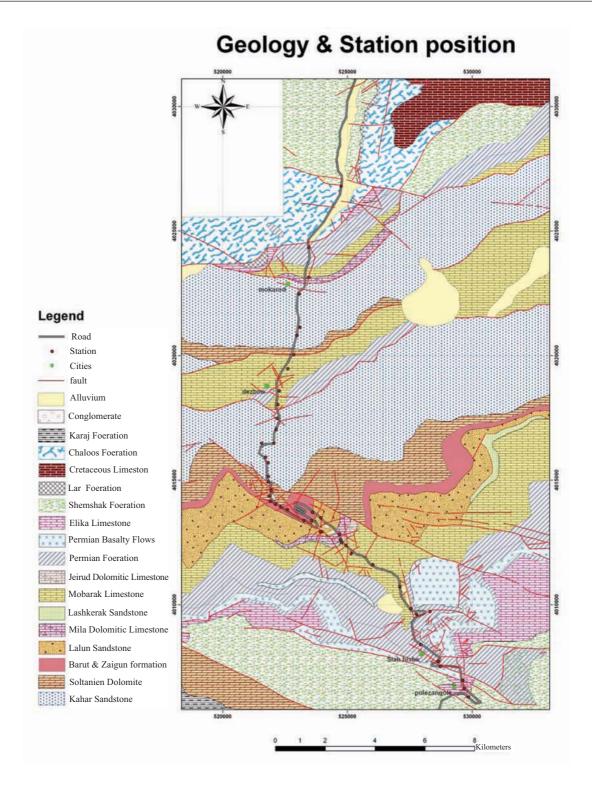
استفاده از نظریه مخروط افت یکی از روشهای کاربردی و مؤثر در ارزیابی خطر سنگ ریزش است. از این روش، برای ارزیابی خطر سنگ ریزش در مسیر جاده چالوس حد فاصل پل زنگوله تا مرزن آباد استفاده شد. برای تهیه نقشه پهنهبندی خطر سنگ افت از نرم افزار CONEFALL استفاده شد که بر پایه نظریه مخروط افت نوشته شده است. داده اولیه مورد نیاز برای اجرای برنامه تعیین موقعیت سنگ ریزش و نقشه رقومی شیب منطقه است. موقعیت سنگ ریزشها با انجام مشاهدات صحرایی و از طریق ۴۷ ایستگاه برداشت تعیین شد. و نقشه رقومی شیب منطقه با استفاده از نرمافزار ARC-GIS تهیه شد. با تهیه نقشه های پهنهبندی خطر سنگ ریزش در مسیر راه و مقایسه نتایج به دست آمده با شواهد و واقعیتهای روی زمین تطابق نزدیک و خوبی به دست آمد، این امر صحت به کارگیری روش مخروط افت را برای منطقه مورد مطالعه نشان می دهد.

احتمال خطر سنگ ریزش در چهار گوش دزبن در مقایسه با چهار گوشهای پل زنگوله و مکارود بیشتر است. علت اصلی می تواند تغییرات شدید شرایط توپو گرافی سطح زمین باشد. علت دیگر می تواند گسترش بیشتر ماسه سنگهای سازند کهر در این چهار گوش باشد. خطر سنگ ریزش در این سازند و ماسه سنگهای سازند لالون محدود به بریدگیهای مسیر راه نیست و در همه دامنه ها گسترش دارد. در مقابل احتمال بروز خطر سنگ ریزش در سنگهای کربناتی سازندهای سلطانیه، مبارک و رو ته بیشتر در طول برید گیهای مسیر راه می باشد. گسترش خطر سنگ ریزش در سنگهای بازالتی پرمین محدود به مناطق خرد شده در اثر عملکرد گسلها و شکستگیهای محلی است.

سپاسگزاری

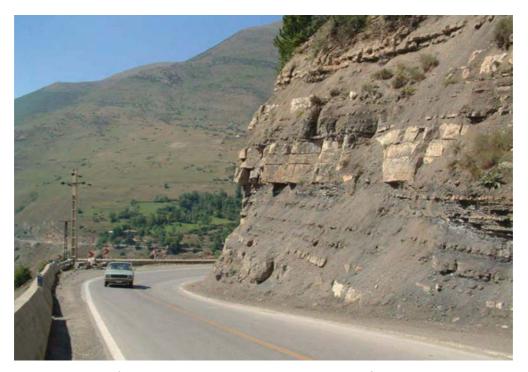
نویسندگان برخود لازم میدانند تا از همکاری صمیمانه گروه زمین شناسی مهندسی سازمان زمین شناسی و تحقیقات معدنی کشور در اجرای این طرح تحقیقاتی تشکر و قدردانی کنند. در این خصوص زحمات بی شائبه آقایان محمد جواد بلورچی و مسعود محمود پور قابل ستایش و سپاسگزاری است.

شکل ۱- ویژگیهای زمین شناسی مسیر راه چالوس (حد فاصل پل زنگوله-مرزن آباد) و موقعیت ایستگاههای برداشت (سازمان زمین شناسی کشور ۱:۱۰۰۰۰ مرزن آباد؛ وحدتی دانشمند، ۱۳۷۹)

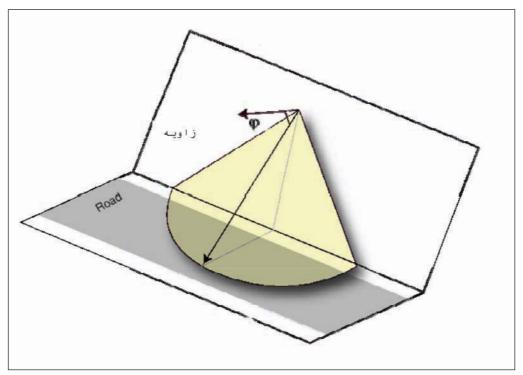

شکل ۲- رخنمون تناوب ماسه سنگ و شیل سازند درود در مسیر راه و احتمال بروز پدیده سنگ ریزش در نتیجه تفاوت فرسایش واحدهای سنگی

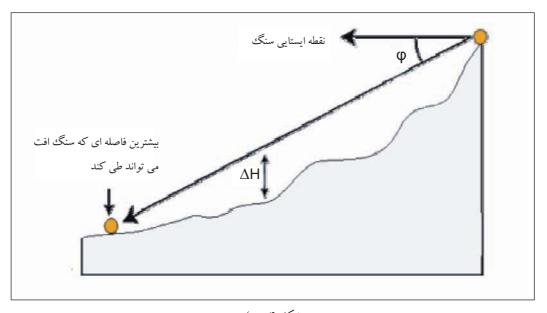

شکل ۳- نمایی از سنگ آهک ستبر لایه مبارک و توان خطر سنگ ریزش در مسیر راه با توجه به شیب تند دامنه

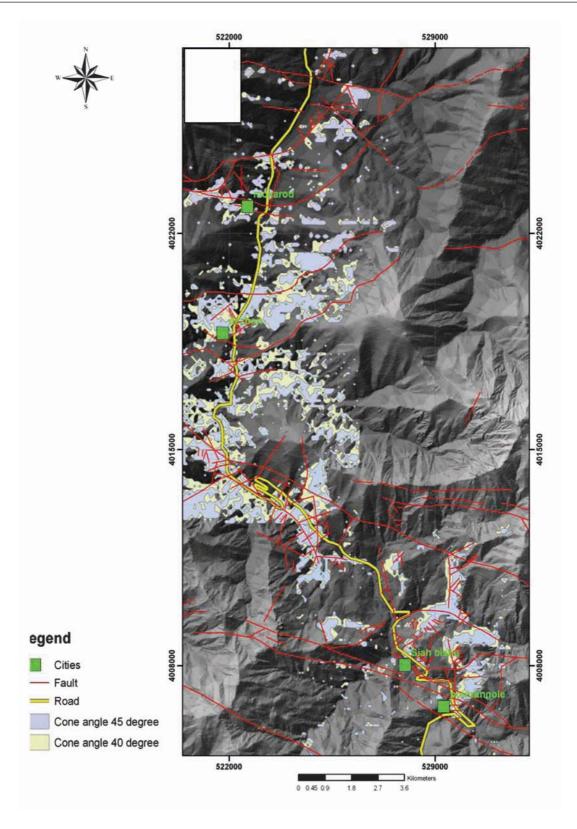
شكل ۴- الف)

شکل ۴- ب)

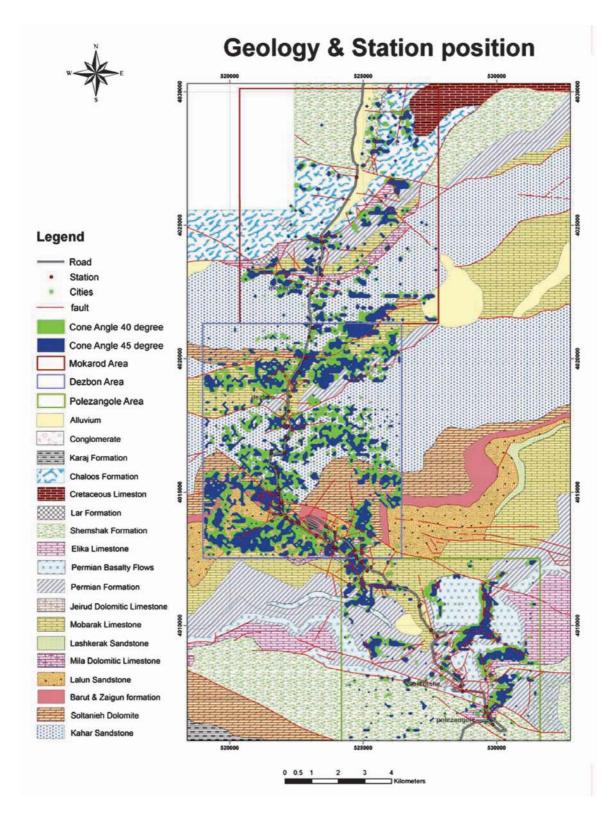
شکل ۴- الف) نیمرخ طولی یک دامنه و نمود زاویه بحرانی، ب) رابطه بین سطح توپوگرافی و مسیر حركت مخروط افت ΔH

شکل ۵- نمایش مناطق مستعد سنگ ریزش برای دو زاویه ۴۰ و ۴۵ درجه در طول مسیر راه و تلفیق آن با نقشه ناهمواریهای سطح زمین به همراه موقعیت گسلهای اصلی

شکل ۶- نمایش مناطق مستعد سنگ ریزش برای دو زاویه ۴۰ و ۴۵ درجه در طول مسیر راه و تلفیق آن با نقشه زمین شناسی در سه چهارگوش مورد بررسی

کتابنگاری

بلورچی، م. ج.، انتظام، ۱.، محمودپور، م.، کریم نژاد، س.، شمشکی، ۱.، ۱۳۸۵- گزارش بررسی خطر سنگ ریزش در جاده چالوس، سازمان زمین شناسی کشور، گزارش شماره: ۱-۱-۵ En Geo

وحدتی دانشمند، ف.، ۱۳۷۹– نقشه زمینشناسی ورقه مرزن آباد با مقیاس ۱:۱۰۰۰۰، سازمان زمینشناسی و اکتشافات معدنی کشور.

References

Allen, M.B., Alsop, G.I., Imber, J., Strachan, R.A., Holdsworth, R.E. & Butler, C.A., 2002- Accommodation of late Cenozoic oblique shortening in the Alborz range, Journal of Structural Geology, 25, 659-672.

Batterson, M., McCuaig, S. & Taylor, D., 2006- Mapping and assessing risk of geological hazard on the Northeast Avalon peninsula and Humber valley, Newfoundland, Newfoundland and Labrador Department of Natural Resources, Geological Survey, Report 06-1, pages 147-160

Evans, S. & Hungr, O., 1993- The assessment of rockfall hazard at the base of talus slopes. Canadian Geotechnical Journal, 30, 620-636. Jaboyedoff, M. & Labiouse. V., 2003- Preliminary assessment of rockfall hazard based on GIS data. Technology roadmap for rock mechanics, South African Institute of Mining and Metallurgy, pp.575-578.

Jaboyedoff, M., 2003- CONEFALL 1.0 User's Guide. Open report – Soft 01, Quanterra. www.quanterra.org, 15p.

Lied, K., 1977- Rockfall problems in Norway. In: Rockfall dynamics and protective work effectiveness. ISMES publ. n.90. Bergamo, 51-53.

Wieczorek, G.F., Morrissey, M.M., Iovine, G. & Godt, J., 1998- Rockfall hazards in the Yosemite Valley. U.S. Geol. Survey Open-File Report 98/467, 8 pp.